

СОЊА МИЛОВАНОВИЋ

ДРАГАН БОШКОВИЋ: КАДА БИХ БИО ПЕСНИК ИЛИ ПИТАЊЕ СТИЛА

САЖЕТАК: У раду се истиче стилски и поетички потенцијал исказа *када бих био њесник* у поезији Драгана Бошковића, који осим аутопоетичке димензије фигурира и као културолошки и хуманистички знак. Дијалогски карактер овог израза указује, између осталог, на то да песник своју поетику и експлицитно осмишљава као поетику трага. Због тога се наглашава пре свега онтолошка димензија ове поезије, а уз то и актуелност тренутка из којег се чује овај самосвојни песнички глас.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Драган Бошковић, када бих био песник, стил, траг, онтологија песме.

У једној од завршних песама песничке књиге *Живој и ја смо квиј!* – *виберџунк њоезија*, Драган Бошковић, идући све даље и даље од живота, оставља опроштајну поруку:

Даље од мучнине понављања,
далеко од сваке куће, острва, града, даље,
посебно ме занима све оно
што је иза угла књижевности,
и све оно што ће после мене
бити писано и изговорено,
јер, као ни у ономе пре,
ни у томе себе срести нећу...

(„that’s me in the corner”)

Када се у тој „носталгији за будућим”, као „епилогу драме доласка” најављеној у претходној књизи *Ave Maria!* („that’s me in

the corner”, „мелодија свитања, химна доласка, небеса”), а тестаментарно још од *Оца*, на неком званичном скупу једном буде говорило и о његовој поезији, проучаваоци ће бити у неприлици како да то учине. Навикнути да неког песника разумевамо из његових главних тема, идеја, песничких стратегија, да нечији опус разлажемо на низ разумљивих питања, не бисмо ли целину некако поседовали, и тако себе уверавали у знање, и умиривали смислом, збуњени, остаћемо „празних руку”, да не кажемо „празне главе”, а свакако у празнини себе. Неће то бити зато што у збиркама овог песника нема главних и главнијих тема, што нема лајтмотива, јер има их позамашно, независно од тога како ћемо те „путујуће” речи или знаке стручно именовати, или зато што се о идејама не може говорити, јер управо су оне у овим стиховима кључне, већ стога што је све уплетено у изразито разгранату мрежу поетских и културолошких знакова, и то тако уплетено да измиче било каквом свођењу, понајмање теоријском.

Зато најпре, иако далеко од мистификације (зар приличи данас тако говорити?), кажемо: Види, поезија! Чудо поезије се догодило, како то с истинским чудом већ бива – неочекивано и тихо. И што је интересантније, оно наставља да траје, јер се „свеће” с несмањеном вером „пале” и „сваком новом песмом улази у храм” („Читати поезију”), у песников отворени комос (*Úristen*), а његове речи, како је Сартр приметио поводом Кјеркегорових, постају наше властите речи; читајући их, долазимо себи. И још даље, с уха и речи – последње песничке књиге пуне су озвучавања и, с посебним разлогом, ономамеја – позорност „Пази, поезија!” све више се управља на око и на поглед. Као што Јов рече Господу, „ушима слушах о теби, а сада те моје око види”, тако и ми све више „видимо” ову поезију. Још одавно нам заправо песник отвара своју песму, материјализује њен звук као њену онтолошку суштину, пишући је разоткрива себе, увек се изнова будећи у биографији („Када бих био песник”), „хода” песмом (*Úristen*), која у последње објављеној збици „умире”, да би нам спознају предочио широм отворених очију:

Гледај, драги мој, гледај
с очима Пољака и авионом у зеници
и у миру проведи овај дан,
благо и тихо,
у непрестаном загрљају без грљења и љубљења,
јер ти си човек који се не љуби,
који само грли, грли,
и буди авион у оку нацртаном на папиру,
и, на запрепашћење присутних, гледај,

само гледај из плавосиве зенице бескрајног убрзања
нежно, као кад се тек рођена беба насмеје у сну,
кроз мале, прозирне капке – Ур.
(„кроз мале, прозирне капке”)

Мада овде нећемо разматрати песнички стил Драгана Бошковића параметрима стилистике, нити његову поезију читати на фону Деридиног дијалога са Ничеом поводом тога шта је стил, из дотичног текста тек задржавамо пажњу на томе да је „питање стила као питање писања, питање једне мамузајуће опарације, моћније од свег садржаја, сваке тезе и сваког смисла”¹, и да је оно, као такво, еквивалентно питању живота. А можемо то и овако казати: питање стила је Исаија.

Назвао бих својим стил
Који хотимично исцрпљује све своје могућности,
Правећи сопствену карикатуру;
Назвао бих својим последњу етапу сваког постојања,
Разбацивање самим собом,
Незрелост.
Зато тражим од ове песме да обнажи себе,
Да не ублажава свој грех,
И да се, док рукопис дрхти на папиру,
Позове на Матеја
: Што написах – написах!
Јер она је само ритам једног губитника
Који кривотвори и сопствену смрт.
(„Исаија”)

Онтолошко питање стила у поезији Драгана Бошковића стога је повезано са егзистенцијом песничког субјекта, за коју се, између осталог, везује и то да стил јесте жена. Фигурација Богородице, али и „једне прелепе даме”, свете жене које има колико и Јелене које нема, могле би се мислити у обзору стила и стилског уколико на уму имамо да је стил све, како је то Штајгер сматрао када је у питању књижевни текст, а што Бошковићево досадашње песништво увелико потврђује. Зато се и отварају многобројна питања, једноставна колико и тешка: како мислити поезију која је знаковно, културолошки и онтолошки премрежена од „текста као света” и „света као текста”, до „прашњавих трунчица смисла”, од киклопа

¹ Жак Дериде, „Питање стила”, 2016: <http://www.tvorac-gradana.com/knjige/scribd/pitanjestila.html>, <1. 9. 2020.>

и Библије до рокенрола и стрипа, а о којој је, такође, толико похвално, темељно, лепо и пријатељски писано? Коју стратегију применити у тексту отвореном за вишеструка читања, а не привилеговати једно? Како, при свему томе, себе сустићи у поетичком убрзању које овај песник последњих година својим *лирским њисмом* чини у савременој српској поезији? Вероватно би, у њеном духу, најподеснији говор био добро пронађен тон (али и он је већ погођен), или говорити њеним језиком, језиком разградње, пре него тражити смисао, будући да га она својим многобројним семантичким рукавцима дестабилизује. Опет, и књиге овога песника разликују се по тону, ритму и телосу песме, оне су меланхоличне и револуционарне, успорене и убрзане, има поема као и дужих и краћих песама, па можда тек у тим распонима и нијансама, из њих заправо, треба тражити непоновљиво песничког текста.

Но и поред признања немоћи знања пред песничком „све-можном” речју², ове су недоумице, поред осталог, читалачки наставак запитаности коју је песник поставио у књизи *Ошаци*: „Како изнова разумети одавно исписане странице неба / када више не умемо ни да читамо” („Отац је учио”). Читање је тек један од знакова у песничком ткању о изгубљеној хуманости, заборављеној песми, одложеном сопству, љубави која ништа не жели и песничкој Богородици. Иако је престижна награда „Бранко Миљковић” Бошковићу припала за књигу *Ave Maria!*, све је почело књигом *Ошаци*, која радикално и фундаментално, а опет тихо, како је поезији у савременом свету досуђено да говори, одређује наше разумевање поезије данас.

Чувено питање о томе може ли се певати након Аушвица у поезији нашег савременог песника отвара се у проширеном, онтопоетолошком хоризонту: да ли је *уошциће* могуће певати, читати. Хуманизам би, сагласно Бахтиновом поимању теме, могао бити окосница ове лирске приче, лирске реке, у шта се речи, појмови, говор свих песничких збирки сливају, и то стога јер се у њему укршта и прелама аутобиографско и историјско, дух времена и индивидуално, одакле израњају све њене фигуре и сви њени тропи. И сам се тај појам, заправо не појам, већ, деридијански, појмовност, оспољава као *différance*, изнова осветљавајући и усложњавајући *хумано* иза хоризонта нашег читања. До ништа хуманог, рекао би песник. Или још опорије, до „двоструког ништа” („све на овом свету је већ било”). Зато нас овај лирски ток, својим вртоглавим брзацима, враћа основном искуству читања, парафразирајмо Елиота,

² „Све-можном” Бошковићеву поезију назива Часлав Николић у тексту „Ритам доласка или Блажени само тихо”, у: *Ave Maria!*, Београд 2018, 37–45.

да осећања претходе разумевању. А опет, иако у отпору теоретизацији, која нас удаљава од „унутрашњег искуства” читања, од непосредности знака, или онога што Морис Бланшо назива „лаким, невиним да”, поезија Драгана Бошковића нагони нас да је мислимо. Мислећи је, ми се не уверавамо једино у писање „дубоких и само дубоких песама” („Читање”), већ и на тој равни бивамо затечени, како је то о њој већ примећено, „безданом смисла”³, бистрином унутрашњег чула.

Када кажемо да је све почело књигом *Ошаци*, тиме не желимо рећи да је то и Бошковићев песнички почетак, јер он је и пре ове збирке имао објављене књиге песама (*Вршњолавица, лаж и Вавилон од караџа, У једном шелу, Исаија*), нити под тиме подразумевамо неки радикални поетички заокрет, мада би се о значајнијим променама лирског исказа могло говорити, већ у виду имамо ону реч, стих, знак, којом песник постаје препознатљив, па и непоновљив, аутентичан, јединствен. Свој *поетикс* Драган Бошковић је пронашао у исказу „Када бих био песник”, наслову уводне песме из књиге *Ошаци*, који се, готово деценију, изнова појављује у његовим песничким књигама, „тетовирајући” онтолошке пејзаже текста. У изразу *када бих био* стало је све оно што га поетички и мисаоно одређује као песника, и даље, што га историјски и културолошки одређује као биће. Она је стил његовог текста, рекао би Ингарден, а Дерида би додао стилови, јер их има више од једног. И то је тачно, јер се ово потенцијално егзистенције, (де)мистификовање субјекта и песме, напетост аутентизације због које се ни песма ни песник не смирују, због које се равни бивствовања мешају у могућим и немогућим идентитетима разиграва у свакој наредној збирци, мењајући места, а тиме разигравајући и потенцијал њеног смисла, све до, климатичног, или пак антиклиматичног, „када бих био човек”, „да ли сам човек”. Ланчано, ступњевито, скоковито, оно је дијалогско, у смислу једног спољашњег и унутрашњег разговора, разградње поетичких и хуманих стереотипа и саморазградње, и на тај начин драмско. Због тога је управо, поред или мимо граматичке конструкције, отворено ка будућем. Израз *када бих био*, опирајући се томе да буде класична књижевна фикција, заправо није поетички стабилна формула, јер се итерабилношћу не смирује, већ само плеше, Дерида би вероватно рекао броди, он је попут таласа, пене коју талас оставља, у којој мења места, увек постајући „другачији и нови”. Измештајући се, укида хијерархију, реторичким обртима осмишљава себе. То егзилијарно *када бих био* децентрира

³ В. Александра Секулић, „Нескромност поезије, бездан смисла или Како се постаје”, *Кораци*, Крагујевац, год. XLIX, св. 4–6, 2015, 83–88.

колико питање субјекта егзистенције толико и текста, песника, протреса читање, и читаоца. Нема краја, само лутања и трагања. И зато „корак по корак, бог по бог” (*Uristen*).

Стих којим започиње књига *Оџац*, „Када бих умео да пишем”, озбиљан је, тежак и мучан исказ, управо јер га изговара савремени песник, оптерећен тренутком из којег говори, али и свих оних који су минули. Далекосежност питања колико је биће изгубљено везује се, не случајно, и за Грчку:

У Грчкој је све рационално и једноставно,
нема тајне, има богова, све је прописано:
хоботница за ручак,
желе за доручак,
гирос се једе после шест.

(„Грчка”)

Где је неизвесност, где је зебња, где Човек, питао би исто и Пекићев Арно. Можда опет баш у Грчкој, јер она је „у банкроту од свог настанка” („Грчка”). У континуираном, или градацијском⁴, нихирању знака, ни Грчке нема:

Нема Грчке,
органа држим у рукама,
органа, као маслине,
као дарове земље приносим на жртву,
а немам коме, органа нема, Грчке нема.

(„Ничега нема”)

Последица тог мимохода бића и света, историје и појединца, јесте онтолошки неспоразум са светом, или рана историје, а тако и: „Рана аутобиографије: / одлазим, враћам се, / спознаја ту ништа не помаже: / кога налазим, кога губим?” („Божић 2011”). Дакле, песник нам, доследно и упорно певајући о непоновљивости архајског, враћа људско, и тиме нас рађава. Као Андрић Тамила.⁵ „Када бих умео да пишем” изговарамо у тренутку када смо планетарно, или

⁴ Милица Ђуковић истиче да је за Бошковићеву песничку књигу *Живои и ја смо квий!* карактеристична градација нихирања. В. „Иза угла”, у: *Живои и ја смо квий! – виберџунк њоезија*, Културни центар Новог Сада, Нови Сад 2020, 121–127. У контексту песникових досадашњих збирки, па и аутопоетичких стихова из поменуте збирке („мислио сам да сам преболео модернистичке метафоре / а изнова пристајем на нихирање”), испоставља се да је реч о његовој поетичко-стилојској константи.

⁵ В. Драган Бошковић, „Проклеја авлија Иве Андрића”, у: *Заблуде модернизма*, Службени гласник, Београд 2010, 45–66.

постмодернистички, уроњени у текст, а опет тако далеко од *ѿисма*. Јер „има књига, читања нема” („Ничега нема”). Или, другачије испевано:

У време када није било језика, ни љубавника није било,
када речи страх, чекати, нестати, анђели или девојчица ништа
значиле нису,
када је све обузимала свеопшта одустаност створеног,
људи су преливали очи једни у друге,
кресањем леденица палили ватру.

(„Анђели”)

Очи, преливање погледа, леденице и ватра, симболички је првобитно, и једино тада, остварено читање. Свако друго, па и ово наше, погрешно је. Зато док се људско поново не објави у својој првобитности и непосредности, биће, песник, ми, у нечитљивости света/текста само лутамо. Несмиреност али и драж овог лирског номадства завештана је започето будућим, јер *када бих био* не само да се остварује по цену „немогуће поезије” (*Ave Maria!*) већ и будућност може бити ближа и даља. Ова је несумњиво на домаку, одакле потиче непосредност песничке речи, али та је реч онтолошки раслојена („Вратићу вам географију бића”, *Ave Maria!*) – у оностраном и у оностраном, презентацији и трансценденцији, поетском и метапоетском, па је и будућност амбивалентна у осећају блискости и чежње. Зато идемо „корак по корак”, што се као траг појавило у књизи *The Clash*, а материјализовало револуционарно-поетском корачницом у *Urizen*-у, поеми ходања, летења („раширених ногу и руку, као слово X”), егзистенцијалног и културолошког ходочашћа тачније, да би у књизи *Breaking the waves* прерасло у метафикционали ход, крстарење у тексту и себи:

Идемо даље:
Једем континентални доручак са другаром,
Носим џемперих са два дугменцета, знате онај, ко декица...
Пуца и та сцена,
А ја се питам шта то прекида крхке синапсе у мом мозгу,
Да не могу лепо, сујетно да маштам,
Да будем главни јунак, херој у акционом филму,
Да наместим косу као филмска звезда,
Да будем жртва, спаситељ човечанства,
Да ме обожавају итд...

(„Вртим се укруг”)

Нарастање фикције, (мета)фикционализовање сопства („и бићу Самурај Џек, (...) Корто Малтезе бићу (...) ма нећете веровати да сам то ја / – па ни до сада веровали нисте –”, *Ave Maria!*), дакле брисање границе између (ауто)биографског и фикционалног, чулног и натчулног, те поигравање онтолошким статусом ликова („Gotta light?”), истовремено и све веће обнаживање песме („Конечно, конечно ме можете читати како хоћете”, *Ave Maria!*), њене све шире зенице, сразмерно је све бржем и интензивнијем смањивању песме и песника, до њиховог стапања:

А ја бих је љубио, као Лула, без обзира шта је у њеној глави,
И она, песма би се још више смањила,
И ја са њом,
Мрвице бисмо били, ма ни мрвице,
А из ње би изникао Бог
(Види: Цвета Бог!)

(„Када бих био песник”)

У поезији Драгана Бошковића све је, дакле, уплетено у разгранату мрежу знакова, а песник је сваком новом књигом, као неким лирским романом у наставцима, непрекидно тка, ширећи хоризонте читања. Да, читање овде, како је примећено, заиста осећа само себе, дарујући нам ново искуство читања⁶, што је равно преображењу песничке речи, те настојимо да те тренутке продужимо јер нам „наши дани” тиме постају подношљивији, јер су се поезија, прича, молитва, муња и плусак пурпурних кишних капљица поново сусрели, слили се у чудо поезије („Само да прође”). Херменетику Бошковићеве песме је од оба света, оностраног и ононостраног, и зато у њој Бог, песник и „људи говоре”. Може се мислити пут, може и празнина, Богородица, Тереза, град, литература, музика, тоталност бића сведене на једно м, обрнуто е. Од пута до празнине и љубави, пута и љубави као празнине, јагодица прстију, очију ластва, инклузивног уздаха... све је у кретању појмова, тропологијацији текста. У том обиљу знакова, у игри њиховог сливања и усецања, Бошковићева плетисанка вешто тка, па дисеминативно *када бих био њесник* захвата и егзистенцијалну и културноисторијско и (мета)поетску и онтолошку логику. Неизвесност таквог пута песник је наговестио доста раније („зна ли да носим путеве уместо обуће”, [„Срео сам је после више од десет година”]), чиме је себи „одредио кратак век” („Само да прође”). Доба хероја, дакле, није прошло.

⁶ В. Ч. Николић, нав. дело, 43.

У књизи *Ave Maria!*, али и другде, настављајући Дисов („Тамница”) и Миљковићев корак („Узалуд је будим”), а у *Uristen-y* Црњанског, Драган Бошковић продужава поетичку линију српског песништва у њеним битним онтолошким тачкама. На трагу Миљковићевог трага („треба обећати изгубљеном имену нечије лице у песку”) – јер ово је поезија о трагу и поезија трага – на трагу испуњења *обећања* великог претходника, Бошковић наставља:

бићу ту, нико неће, нити ће. *Дођи ми*, долазим, ходам, другачији
и нови,
И будна ћеш бити,
И очи, сузе, ће бити тако лепе, треп, и вода ће говорити
И биће лице у песку, на води

Али као што „другачији и нови” није само континуитет српског стиха већ и дисконтинуитет и самопоништавање себе, тако се и песников траг као „онај који је на трагу” манифестује у будности певања: „Да би се овако певало, / прво мора да се умре, а она је будна, овде” („Будна је”). Не само да нема више Миљковићевог узалудног буђења, „Будна је, није модерниста, / јер они се увек нешто као буде”, што се исповеда као „биопсија без јаука” („Ономатопеје”), и осећа као иронија, већ се сада обрвало „с литице буђења”, и гледа широм отворених зеница, јер тако једино и може у свету „зелене дигиталне кише” („биће све у реду”). Иронија је кључ Бошковићевог читања себе као другачијег и увек новог себе, с тим да је реч о посебној, шлегеловској, иронији љубави. То је једина истинска иронија, како ју је објашњавао овај филозоф, ослобођена двосмислености, која, као своју врлину, усваја привидно противречје сопствене ограничености и идеје нечег бескрајног: „Овај привид противречја, истакнут у иронији испуњеној љубављу, не може проузроковати више никакав поремећај у вишем осећају само тамо где је љубав већ пречишћена до највећег степена развића, где је постала изнутра чврста и савршена.”⁷ Шлегелово заговарање трансценденталне поезије овде се испунило – оно што је он подвео под идеју романтичне поезије као свеколике поезије и у овим стиховима читамо, будући да таква поезија „обухвата све што је на било који начин поетично, од највећих система уметности, који у себи садрже опет више таквих система, до уздаха, пољупца, што је ношен дахом детета које испевава песму која није уметност”.⁸ У потенцирању поетске рефлексije и

⁷ Фридрих Шлегел, *Иронија љубави* (изабрао и превео Драган Стојановић), Zepher Book World, Београд 1999, 145.

⁸ Исто, 38–39.

саморефлексије, у метапоетичности заправо, Бошковићева песма се укида, „умире песма”, и тако поново настаје. Зато поезија о „тоталном м” не дозвољава да се тотализује:

И само би дубље улазио у њу,
Кроз те слике, невине слике у тајну,
У вечност, љубав, пријатељство,
А све то, љубав, брига, нежност,
Као дечји цртежи би били...
Тако, две, три линије, као на икони, и то је то...
(..)

Била би то најтиша песма на свету,
мила, као кад се инклузивно дете радује,
а ћутала би, јер и љубав и Бог ћуте,
чист исихазам би била,
афазија,
(..)

А била би то само инклузивна последња причест.
За инклузивну децу, успаванка за одрасле, инклузивног песника.
Написао бих је када бих био песник,
Написао.

Стихови потичу из књиге *Breaking the waves*, чији су нас ритам и мелодија уљуљкали, као на „белој једрилици” у осунчано летње подне, у најтишу песму икада. Како се песма утишава и ми се умирујемо. Али песнику Драгану Бошковићу не треба олако поверовати. Не зато што у поменутој књизи каже да није песник („да, јесам, нисам, не знам...”), или што није написао најлепшу песму („Блажена Иванка од Страха”), већ стога што је наредном збирком, рекавши нам не само да је песма будна већ да је постмодернистички будна, „извесност и слом” претворио у „суноврат и слом”. Таман што смо помислили како је „све у реду”, тек што смо се сјединили са неисписаном песмом, умирили уз њу, песник, још једном тестаментарно саопштавајући *Животи и ја смо квиџ*, изговара:

Будна је,
а није ни спавала.
Овај свет не припада њој,
Ово недељно јутро не припада њој
Будна је, не чита писмо,
А било би лепо, у слапу светла.

(...)

Ни писма нема, писма,
Никад га примила није.
Јер писмо је увек оно јуче,
А читање је оно увек изјутра.
Свега се сећа, ништа не жели,
Будна је, будна, ни спавала није.
Не дише, не...

Широм отворених очију ова песма најзад гледа, а поглед јој је тежак, камен: „можда грешим, слепим са њом, / али сва је будна и од тамног мрамора” („Будна је”). И цела је лепа, „лепа и са ожилцима као старе античке скулптуре”. Биће песника и његов предмет слили су се у једно („и више нас ништа ни мм раздвојити неће”, *Ave Maria!*), јутро Богородице је дошло: „и нећу халуцинирати, видећу, гледаћу, / очима далеким, зеницама Јана Кертиса, / гледаћу Богородицу, себе, једно смо, ту” (*Ave Maria!*). Пронашао се „нови језик” (*Ave Maria!*), „језичак ватре који више не говори” („Само да прође”), односно језик „пламени, и љубезен, и све” („пентакост”), којим се саопштава бол размимоилажења писма и читања, али и, рекреирањем властитих стихова, постојање „у једном телу”. Да ли је рано јутро („јутро је, време је, јесте, ту сам ту”, *Ave Maria!*) уједно и „јутро без текста?” („Када сам заволео Сина Божијег”):

Зато у мојим данима постоји само јутро,
болно, опијајуће,
јутро када сам заволео Сина Божјег,
јутро без текста.

Рецимо да то „јутро без текста” јесте јутро песникове Богородице, јутро њеног ћутања, „дажд, најезда скакаваца, олујна ноћ”, а тако и почетак усвајања новог песничког језика. Зато с радошћу ишчекујемо наредно *када бих био њесник*, будуће лутање, јер, ено, песник је иза угла. Очекујемо га, другачијег и новог, док песма у нама, као биће, цвета. Види, расте у вечности!

Др Соња М. Миловановић
Радио-телевизија Србије, Београд
Радио Београд
sonja.kovljanic@gmail.com